

FIGYELŐ

A magyar sajtótörténet mozaikjai egy osztrák kiadványban.* Az Osztrák, majd Osztrák–Magyar Monarchia története utolsó nagy korszakának a társadalmi nyilvánosság és annak meghatározó faktorai, az egyesületek, a pártok, a nőmozgalom, de főként a sajtó sorsa alakulásának bemutatására vállalkozott a sok kutató munkáját összefogó kötetben az Osztrák Tudományos Akadémia. A parlamenten kívüli társadalmi mozgások, a szélesebb néprétegek politikai és kulturális aktivizálódásának és ezzel a társadalom demokratizálódásának folyamata képezi tehát a kötet írásainak tárgyát. A soknemzetiségű Monarchia egyes országrészeinek sajtójog- és sajtótörténeti kérdéseivel itt nem kívánok foglalkozni. Én a kötetet kizárólag a magyar sajtótörténetre vonatkozó részekkel kapcsolatban vizsgálom, azt nézve, hogy ezekből a fejezetekből összeállítható-e a korszak magyar sajtójának összefoglaló története németül, mely korszerű formában még nem létezik a téma iránt érdeklődő, németül olvasó szakmai közönség számára.

Thomas Olechowski az 1848 és 1914 közötti Magyarországot is érintő sajtótörvényeket mutatja be nagyon alapos és a németül hozzáférhető legmodernebb jogtörténeti szakirodalom felhasználásával készült írásában. A '48 előtti szituációról megállapítja, hogy a Lajtán túl kevésbé vették a cenzúrát szigorúan. A magyarországi reformkori cenzúra elleni harc vezéralakjának Kossuthot tartja, aki már az 1832-es országgyűlésen sajtószabadságot követelt. Az 1848-as magyar sajtótörvényt kimondottan liberális sajtótörvényként értékeli. Olechowski részletesen bemutatja a magyar sajtóviszonyok ezt követő változását, vagyis hogy az 1848. október 3-án feloszlott országgyűlés után a '48-as magyar sajtótörvény lényegében formálisan érvényben maradt, de az 50-es években az utólagos „rendőri felügyelet” intézménye lépett életbe, vagyis az elkészült lappéldányokat kellett bemutatni a rendőrségnek, aminek esetleges elkobzása nagy anyagi veszteséget okozott a szerkesztőknek és kiadóknak. 1853-ban öt helytartósági kerületre osztották fel Magyarországot, s e kerületek székhelyein a rendőrigazgatóságok foglalkoztak a sajtó ellenőrzésével. Az '57-es, majd '58-as császári rendelkezés vezette be a bélyegadót a kaucióköteles, vagyis a politikával foglalkozó lapok számára. Az '59-es sajtótörvény jogegységesülést teremtett a Monarchiában. Az 1867-es kiegyezéssel a magyar alkotmányt helyreállították, a század második felében a magyar sajtó fellendülést ért meg, a század végén problémát a szocialista sajtó elleni harc jelentett. Az 1914 áprilisában született sajtótörvény (XIV. tc.) kimondta, hogy elvileg mindenki szabadon kifejezheti véleményét, de ez mégis inkább megrendszabályozni törekedett a sajtót, például helyreigazítási kényszerrel írt elő bizonyos esetekben. A korszak sajtójogi viszonyait részletesen elemzi Buzinkay Géza is a kötetben található tanulmányában, illetve magyarul 2008-ban megjelent *Magyar hírlaptörténet 1848–*

* *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*. 2. Teilband : *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*. Hrsg. von Helmut RUMPLER und Peter URBANITSCH. Wien, 2006. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, XVI, 1493–2832. I. /Die Habsburgermonarchie 1848–1918./

1918 című könyvében. A kötet szerkesztőit dicséri, hogy el tudták kerülni e két tanulmány esetében a sajtóajtó történettel kapcsolatban az ismétléseket.

Az 1864 és 1945 között létezett és külföldön is olvasott *Pester Lloyd* („Magyarország Európára nyíló kapuja”) mindenképpen megérdemel egy önálló fejezetet. Petronilla Ehrenpreis *Pester Lloyd*-bemutatása igen alapos. A szerző nemcsak ismeri a lapra vonatkozó régebbi (itt Brachfeld Siegfried könyve jöhet szóba) és újabb szakirodalmat (Ujvári Hedvig írásai), hanem a korszak néhány fontos politikai eseményének az újságban való visszhangját, a *Pester Lloyd* állásfoglalását egy adott politikai helyzetben saját kutatásai alapján tárja fel és elemzi. Ez a történeti vizsgálati módszer objektivitása mellett azért is újszerű, mert a magyar kutatók eddig főleg irodalomtörténeti és kultúrtörténeti szempontból vizsgálták a lapot. A szerzőnő először röviden ismerteti az újság alapításának körülményeit. Helyesen szögezi le, hogy a *Pester Lloyd* Magyarország szócsövénévé vált, célja volt a magyar érdekek képviselete külföldön, mindenkor szerkesztői azt akarták segítségével elérni, hogy a külföld ne csak osztrák közvetítéssel informálódjék Magyarországról. Mivel Bécsben újságos üzletekben (újságos trafikokban) nem lehetett újságokat árusítani, a kávéházakban és vendéglőkben olvasták, illetve a postahivatalokban lehetett rá előfizetni. Még a bécsi német követségen is nagyra értékelték, mert a lap fontos világpolitikai eseményekkel kapcsolatos tudósításai alapos értékelést tartalmaztak, és tisztességes hangnemben íródtak. Belpolitikai nézeteiben mindig Deák mögött állt, a ’48-as alkotmány helyreállításáért emelt szót a kiegyezésig. Külpolitikai tekintetben a *Pester Lloyd* erőteljesen oroszellenes beállítottságú volt, Bosznia-Hercegovina 1878-as annektálásakor óvta a Monarchiát egy „kulturálisan fejletlen elem” betagozásától.

Lothar Höbelt a magyarországi német nyelvű sajtó történetének összefoglalására tesz beavallottan „kísérletet”. Höbelt úttörő munkát végez, összegyűjti a számára elérhető régebbi szekunder irodalmat, a források tekintetében sajnálkozik, hogy a bécsi Nationalbibliothek a magyarországi köteles példányok be nem érkezése miatt hiányos anyaga alapján nehéz a Magyar Szentkorona országaiból származó anyag kézbevétele. Bizony, ezt a munkát leginkább az Országos Széchényi Könyvtárban lehet elvégezni. Rendkívül sajnálatos, hogy a külföldi kutatók egy része nem ismeri Busa Margit magyar sajtóbibliográfiáit. Höbelt bibliográfiai kiindulópontja Réz Henrik 1935-ben megjelent munkája. Írásához mind bibliográfiai, mind történeti szempontból két megjegyzés kívánkozik: Jomagam – kapcsolódva Busa Margit munkájához – bibliográfiailag feldolgoztam az 1850 és 1920 közötti magyarországi német nyelvű sajtót (*Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850–1920*. 1. Teil: *Zeitschriften und Fachblätter*. In: *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. Bd. 9. 2001. és 2. Teil: *Zeitungen*. In: *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. Bd. 11. 2003.). Sajnos azonban a perifériák (ma Horvátország, Szerbia területén lévő városok) német nyelvű sajtójának kézbevitelére nem volt módom, és így bizony hiányzik a Höbelt által említettek közül néhány cím bibliográfiámból. Ezen kívül korábban kísérletet tettem a magyarországi német nyelvű sajtó „vázlatszerű” bemutatására, ami német nyelven is hozzáférhető (*Die deutschsprachige Presse in Ungarn im Überblick. Eine Budapest-Dokumentation*. In: *Beiträge der Tübinger Fachtagung vom 25–27. Juni 1992*. München, 1996.). Ugyanakkor Höbelt részletesen foglalkozik az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc német nyelvű sajtójával. Ehhez tudom figyelmébe ajánlani „*Ihr Männer auf, jetzt ruft die Zeit*”. *Deutsche Texte aus Ungarn zur Revolution und zum Freiheitskampf 1848/1849*. (Bp. 2006.) című kötetemet. Ezt azonban ő nem ismerhette munkája előkészítése során, mivel a jelenleg ismertető osztrák kötettel egy évben látott napvilágot. Magyarország határain ma kívül eső pozsonyi és erdélyi szász sajtóról is publikáltam már német nyelven, igaz egy kevésbé ismert müncheni folyóiratban (*Preßburg in der deutschsprachigen Presse der Stadt (1850–1920)*). = *Spiegelungen* 3/2006. és *Die Kronstädter Presse im 19. Jahrhundert*. = *Spiegelungen* Heft 1/ 2008).

Sajnálatos, hogy a szerzőnek ilyen sok munkát, több esetben autopszia alapján alaputatást kellett újra elvégeznie. A kiegyezés utáni évek sajtójánál megjegyzi, hogy a budapesti lapok politikai irányultságának bemutatása a kutatás hiányosságai közé tartozik. Mivel ő kizárólag német nyelven hozzáférhető szakirodalmat használ, nem ismeri *A magyar sajtó története* II/1–2. (1848–1892. Bp. 1985.) idevágó kötetét, illetve a Kókay–Buzinkay–Murányi Gábor-féle több kiadást megért *A magyar sajtó történetét* (Bp. 2001.). Ezt a hiányérzetét azonban remélhetőleg megszünteti Buzinkay Gézának jelen kötetben közölt írása. Az *Ungarischer Lloyd*ról, amit szintén említ írásában, később Ujvári Hedvig publikált „Von Lloyd zu Lloyd. Die pressehistorische Verortung des Ungarischen Lloyd (1867–1876) im deutschsprachigen Pressewesen Ungarns” címen a *Jahrbuch der ungarischen Germanistik* 2007-ben megjelent kötetében. Höbel hatalmas kutatómunkája mindenképpen dicséretes, csak az sajnálatos, hogy a történeti Magyarország sajtójával kapcsolatos kutatások nem egymással összeegyeztetve, hanem párhuzamosan folytak/folynak Bécsben és Budapesten.

Buzinkay Géza, a korszak kitűnő ismerője, a reformkori magyar sajtóviszonyok bemutatásával kezdi az első világháborúig terjedő időszak magyar sajtótörténetének ismertetését. Ekkor vált ugyanis – főleg Kossuth publicisztikai tevékenysége miatt – az újságok vezető rovatává a vezércikk, amely lehetőséget nyújtott a politikai reformgondolatok kifejtésére és azok egymással való polemikus ütköztetésére. A liberális nemesi ellenzék lapjával, a *Pesti Hírlappal* a konzervatív *Budapesti Hírlap* állt szemben. Az 1848. március 15-ei események, a cenzúra eltörlésének felidézése után Buzinkay sorra bemutatja az újonnan létrejött forradalmi sajtóorgánumokat. Az állandó változásban, mozgásban lévő két év, mely alatt – tegyük hozzá, hogy háborús körülmények között sok rövid életű lap jött létre és szűnt meg – sajtótörténeti jelentőségét a szerző abban látja, hogy ez alatt az idő alatt új újságműfajok (néplap, viclap, alkalmi lap, hadilap) és színvonalas illusztrált lapok jöttek létre, míg a korszak „vesztesei” az addig népszerű irodalmi és divatlapok, folyóiratok voltak. A levert szabadságharc után az újságírók, szerkesztők szétszéledtek, külföldre menekültek, vagy itthon bujkáltak. Sokakat üldöztetés ért, de elsősorban nem publicisztikai munkájuk, hanem politikai tisztségvállalásaik miatt. Olechowski írásával szemben Buzinkaynál mindig a magyar szempont, a magyar érdekek figyelembe vétele a döntő. Így állapítja meg, hogy bár számszerűen visszaesett a forradalom utáni évtized magyar sajtótermése, de a reformkori és a forradalom által életrehozott és megerősödött nemzeti öntudatot a bachi elnyomás sem tudta megsemmisíteni, és a kormánynak egyetlen abszolút megbízható, lojális kormánylapot sem sikerült létrehoznia.

Az 50-es években a magyar hírlapok előfizetői kevesebben voltak, mint a forradalom előtti években. 1851-ben a kormány a büntető-törvénykönyv korszerűsítése keretében kiadott egy ideiglenes szabályozást, ezt követte az 1852-es sajtórendtartás, amely egészen a kiegyezésig életben maradt. A törvény szabályozta a kaució nagyságát, amit a politikával foglalkozó lapoknak kellett induláskor letenniük, ez tulajdonképpen óvadék volt, amely a lap elleni esetleges vizsgálati költségeket és pénzbüntetéseket volt hivatott fedezni. Tehát az előzetes cenzúrát egy sokkal szigorúbb utólagos, vagy öncenzúra váltotta fel. E mellett létezett az ún. „megintési rendszer”, amennyiben egy időszaki kiadványban túllépi a törvényben meghatározott kereteket, két írásbeli megintés után felfüggeszthető a lap megjelenése három hónapra.

A polgári publicisztika két megteremtőjével, Kecskeméthy Auréllal és Falk Miksával, akik mindketten éltek hosszabb ideig Bécsben, külön alfejezet foglalkozik. Ezek után Buzinkay a korszak újonnan alapított politikai lapjait (*Pesti Napló*, a Bécsben megjelenő *Magyar Sajtó*, *Bécsi Napló*, majd a *Budapesti Hírlap*, *Sürgöny*, *A Hon*) mutatja be, részletesen kitérve szerkesztőik politikai irányultságára. A hetilapokkal nem foglalkozik annyira behatóan, röviden érinti a vidéki sajtót s a viclapokat, amelyekről korábban könyvet publikált. Az 50-es években kialakultak a lapokra jellemző rovatok, megjelentek az emigráció vezető alakjai köré szerveződő külföldi sajtóirodák.

Az 1860/61-től bekövetkező enyhülés folyamatában a 60-as évek közepére a sajtó a magyarországi közélet fontos tényezőjévé vált.

Az 1860-as évek közepén a sajtó volt a politikai nyilvánosság eszköze és tere, a kiegyezés szükségének megvitatása is a lapokban, a mellette érvelő *Pesti Napló*ban, valamint a Kossuth ellenérveit támogató *A Honban* zajlott.

1867 és 1875 között élte a magyarországi sajtó legszabadabb korszakát. A törvényesség működött, sajtóvétségek ügyében az esküdszékek jártak el. A kormány a támogatás eszközével élt a sajtó irányításával kapcsolatban: hogy a lapok lojalitását biztosítsa, szubvencionált egyes lapokat, ingyempéldányokat terjesztett, illetve átvállalta a kauciókötelezettséget. A sajtó helyzetén jelentősen javított a politikai lapok hírlap bélyegének eltörlése 1870. január 1-jétől. Így már csak a lap alapításakor leteendő óvadék, a kaució intézménye maradt meg. 1867 után a lapok terjesztésében jelentős változás következett be, ezt követően példányaikat már az utcán is lehetett szabadon árusítani. A '70-es években számszerűen megnőtt a kiadott lapok száma mind Budapesten, mind vidéken és a példányszámok is – bár ezek a hiányos források miatt nehezen rekonstruálhatóak – megnövekedtek. A magyar politikai hírlapok, melyek eddig elsősorban véleményformálásra törekedtek – a nyugati példákat követve –, egyre inkább az olvasók friss információkkal való ellátását tűzték ki célul, ennek elérése érdekében építették ki a Béctől független, magyar hivatalos hírszolgálat intézményét.

Az '70-es években a sajtó pártpolitikai csatározások színtere lett, sok lapot képviselők irányítottak, vagy egyes politikusok használták fel őket nézeteik, akár parlamenti beszédek kifejtésére, agitációra. A kormányhoz közelálló, liberális lapok, elsősorban a *Pesti Napló* magas színvonalon működött, Deák a háttérből irányítva nem engedte, hogy elkötelezetten kormánypárti legyen, a lap mindig megőrizte függetlenségét. 1875-ben a Deák-párt és a balközép fúziója után inkább ellenzéki irányba ment el. Buzinkay bemutatja a Deák-párt többi orgánumát, az emigrációból visszatért Klapka György két évet megélt s 1869-ben a *Pesti Napló*ba beolvadt lapját, a *Századunkat*, a *Reformot*, valamint a balközép fő lapját, az 1869-ben alakult, *A Hontól* kilépett Csermátony Lajos alapította *Ellenőrt*, amelynek nagy szerepe volt az eldurvult, agresszív, manipulatív hangvétel meghonosodásában. A Deák-párt konzervatív szárnyának a lapja a *Kelet Népe* lett, 1878-ban a párt beolvadt a Mérsékelt Ellenzékbe, s lapjuk a következő évtől *Magyarország* címen jelent meg. E mellett megemlíti a katolikus politikai napilapot, az *Idők Tanuját*, valamint néhány nem politikai lapot, így a vicclapokat, első sorban a *Borsszem Jankót*, valamint a legfontosabb vidéki lapokat.

Az 1870-es évek végére nyilvánvalóvá vált, hogy csak az ellenzéki pártsajtó tudott megélni, akármilyen jó publicistákat tudtak a kormánylapok megszerezni, ezek az orgánumok nem voltak életképesek. Ez vezetett arra a felismerésre, hogy a sajtónak nem csak a párthívekhez, hanem a sokkal szélesebb közvéleményhez kell szólnia. Ezért alapította Légrády Károly könyv-és lapkiadó-vállalattulajdonos 1878-ban a *Pesti Hírlapot*, a kormányhoz lojális, de nem kormánypárti, független napilapját. Amikor egy parlamenti beszédével ellentétes szellemű vezércikket közölt a lap, Légrády letiltotta megjelenését. Erre a teljes szerkesztőség elhagyta a lapot és *Budapesti Hírlap* címen új lapot alapítottak. A *Budapesti Hírlap* a nemzeti eszmék szócsöve lett, szította a sovinizmust. Ezek az eszmék nagy fogadóközönségre találtak, a millennium idejére az újság elérte a 30 ezres példányszámot. Az üzleti siker elérése volt az illusztrált napilapok (*Budapest, Kis Újság*) kiadóinak is a célja.

A következőkben megtudhatjuk, hogy a '80-as években az antiszemitizmus terjedésének fő helyszíne a sajtó volt, amely aztán 1882/83-ban a tiszaezlári perrel érte el csúcspontját. A 19. század utolsó évtizedeiben az általános gazdasági fejlődéssel a sajtó is – mind a példányszámokat, mind az előállítás technikáját tekintve hatalmas fejlődésnek indult. A budapesti sajtó számszerűleg némileg visszaesett a rohamosan növekvő vidéki nagyvárosok sajtójával összehasonlítva. Néhány

lap példányszáma százazres volt, ez már a valódi tömegsajtó korszaka. Megjelenik a szenzációkra éhes bulvársajtó, magával hozva a lapterjesztés új formáját, az utcai árusítást.

Ezt követi a nagy független lapok (*Pesti Hírlap*, *Budapesti Hírlap*, *Pesti Napló*, *Budapesti Napló*) sorsa alakulásának, politikai irányvonalának felvázolása, s több, a lapok „életében” nagy szerepet játszó zszurnaliszta, tulajdonos, szerkesztő, munkatárs (így például Mikszáth Kálmán, Rákosi Jenő, Ady Endre, Vészi József és Gajári Ödön) mini portréja. A következő részben az ideológiailag elkötelezett sajtóval, a katolikus egyház által támogatott lapokkal, a Függetlenségi párt orgánumaival, az *Egyetértéssel* és a *Magyarországgal*, a Szociáldemokrata párt lapjával, a máig megjelenő *Népszavával*, valamint a radikális *Magyar Hírlappal* és az abba 1926-ban beolvadt *Világgal* foglalkozik Buzinkay Géza. A modern magyar sajtó történetének csúcspontja, az üzleti vállalkozásként is sikeres *Az Est* című napilap létrejötte 1910-ben. Az újság megjelenését hatalmas reklámkampány vezette be, rövid idő alatt sikerpályát futott be, példányszáma már az első évben elérte a 80 000-et. Igazi bulvárlap volt, a fő hangsúly nem a politikán, hanem az érdekes információk közzétételén volt, jól szervezett tudósítói gárdája a világ legkülönfélébb pontjairól küldte tudósításait. A lap tulajdonosa és szerkesztője Miklós Andor meggazdagodott, más lapokat, kiadót, épületeket is megvásárolt, valódi sajtókonzern hozott létre, ugyanakkor vagyonaiból jótékony célokra is fordított.

Végezetül Buzinkay kedvelt témáját, a korszak politikai vicclapjainak történetét foglalja össze; e témáról már korábban publikált munkáiban olvashatunk részletesebben. Rövid jellemzést kapunk még a korszak legjelentősebb folyóiratairól, a *Husadik Századról*, a *Nyugatról* és *Magyar Figyelőről*. Befejezésül az 1914. április 11-én életbe lépett új sajtótvény pozitív és negatív hatásairól tudhatunk meg többet. Az egész korszak lezáró eseménye, a világháború, a sajtót a háborús propaganda eszközüvé tette, a lapok siettek haditudósítókat (az egyes újságok tudósítóinak nevét is felsorolja a szerző) küldeni a háborús helyszínekre.

Buzinkay Géza tanulmánya azért is jelentős, mert lényeglátóan, adatgazdagon, ugyanakkor élvezetes, színes stílusban foglalja össze a magyar politikai sajtó történetének hetven évét, és teszi mindezt a németül olvasó szakközönség számára első ízben hozzáférhetővé. Tanulmánya sajnos azért nem tekinthető a korszak egész magyar sajtója történetének, mert egyedül nem vállalhata fel a meghatározott időhatárok között megjelent magyar folyóirat-irodalom és a szaksajtó-termés részletekbe menő tárgyalását. A magyar sajtó történetének német nyelven való korszerű összefoglalása még várat magára, Walter Raichle 1939-ben Berlinben kiadott és nemzeti szocialista jegyeket mutató könyve óta nincs újabb magyar sajtótörténet németül.

Összefoglalva elmondható, hogy e kitéző kézikönyv tanulmányai a Monarchia társadalomtörténetének és a nyilvánosság fórumainak bemutatása mellett a magyar sajtótörténet német nyelven való megismertetéséhez is nagymértékben hozzájárulnak.

RÓZSA MÁRIA

Könyv, Románia, Európa. Konferencia-sorozat a bukaresti Fővárosi Könyvtárban. A román állam sok mindenben következetesebb, mint a magyar. Az egyik következetesség a Magyarországon minden kormány által emlegetett, de soha ki nem alakított „nemzeti minimum” megfogalmazása. A románok már a 18. században kialakították ezt, azóta király, kommunista diktátor, több párti berendezkedésű államformáció, mindenki ezt követi. A kulturális politika is ehhez igazodik. A román kultúra európai kapcsolatrendszerének tudatos kutatása, felmutatása, akár az állami propaganda szintjén is, hozzátartozik ehhez a kulturális politikához. Ráadásul ez olyan téma, amelyhez nem kell hamis állításokat megfogalmazni, mert a román kultúra alapjaiban keleti keresztény,

sok szálon kötődik a nyugati kereszténységhez, szekularizált tendenciái pedig egyértelműen a nyugat-európaiakat követik.

Az Európai Unió tagjává vált Románia azonban túllépett ezen az elképzelésen, vagyis a román kultúrát már nem egyszerűen az európai kultúra részeként mutatja meg, hanem olyanak, amely a globális kulturális és tudományos kihívásokkal is képes szembenézni, annak sokszínűségéhez aktívan hozzájárulni. Ennek megfelelően a szimpózium egyes szekciói közül legalább egy mindig valamilyen globális témát tárgyal (pl. szóbeliség és írásbeliség), vagy a román kelet-kutatás emlékezetének témaköréhez kapcsolódik.

A gazdasági csodát nem várva, a pozitív diszkriminációt a kulturális és a tudományos rendezvényekkel kapcsolatosan alkalmazva – végül ez is kisebbségápolás, hiszen nagyon-nagyon kisebbségbe szorult Európában az értelmiség – a Fővárosi Könyvtár (Biblioteca Metropolitană) Bukarestben 2008-tól évente nemzetközi konferenciát rendez „Cartea, România, Europa” címmel. Mindig valamilyen román évfordulót ünnepelnek ezzel a szimpóziummal. A megnyitón megjelenik a román állam valamelyik magas rangú tisztségviselője, így számos külföldi diplomata is. Erre a rendezvényre a román állam meghívja a résztvevőket, vállalja minden felmerülő költségüket (utazással együtt) pusztán azért, hogy Bukaresthez kössön olyan szakmai köröket, amelyek éves konferenciájukat amúgy is megtartanák. Ezek a szakmai körök örömmel mennek Bukarestbe, hiszen a román állam támogatja ezzel a tevékenységüket. A plenáris előadások tartására nemzetközi tekintélyű tudósokat hívnak meg, akiknek felajánlják a lehetőséget, hogy kialakíthassanak egy szekciót, ahova azokat hívhatják meg, akiket akarnak. A román fél csak hazai szakembereket javasol a külföldiek mellé. A külföldiek meghívásánál külön figyelnek arra, hogy emigrált román tudósokat is hazahívjanak a rendezvényekre. A vendéglátók aztán bemutatják a hazai tudósokat, kapcsolatot teremtenek köztük és a világban működő műhelyek között, no meg megmutatják Romániát (kirándulások). Így a véleményalkotó, a közvéleményt formáló értelmiségiek közül egyre több nagyon pozitív élménnyel tér haza, megismerve Románia értékeit. A román állam ezt teszi akkor is, amikor éppen gazdasági válságot játszatnak el a világgal, és akkor is, amikor prosperitást kell hinnünk. A kongresszuson elhangzott előadásokat, az elhangzás nyelvén (francia, angol, ritkán spanyol, olasz, vagy német), ki is adják, mindig a következő konferenciára, vagyis egy éven belül (így szakmai haszna is van ennek).

És még egy fontos momentum a konferencia-sorozat kapcsán: a kulturális politika céljainak a megvalósítása nem valamely minisztérium, vagy ismerősök magánvállalkozásainak a feladata, hanem a meglévő, történelmileg kialakult kulturális intézményeké. Nekik van ugyanis nemzetközi hitelük. A pénzt is ők kapják erre a rendezvényre. Florin Rotaru, a Fővárosi Könyvtár főigazgatója így szakmai célokat tud megvalósítani abban a keretben, olyan stratégiával, amellyel egyébként ő maga is egyetért.

Lucrările simpozionului internațional Cartea. România. Europa. Ediția I – 20–23 septembrie 2008. 500 de ani de la prima carte tipărită pe teritoriul României. Biblioteca Metropolitană București. Cuv. înainte Florin ROTARU. București, 2009. Editura Biblioteca Bucureștilor.

Az első konferencia megrendezésével főként az ősnymondász Macarienek állítottak emléket, aki 1508-ban Cetinjéből Bukarestbe (vagy Tîrgovistébe) ment nyomtatni. Ekkor még csak 30 előadás hangzott el (2010-ben már 186!), amelyeket három szekcióba osztottak: „Az európai könyv története”, „A hagyományos és az elektronikus könyvtárak”, „A keleti románság, kultúra és civilizáció”. Ez utóbbi téma évfordulós aktualitását adta, hogy 300 éve tűnt el Nicolae Milescu, aki egy orosz expedíciót vezetett Kínába.

Az első szekció vezető előadása Frédéric Barbier-é volt, aki a Gutenbergről írt monográfiájának (vö.: MKsz 2007. 254–257.) tézisszerű összefoglalását adta a nyomdászat megjelenésének olyan összefüggéseiről, mint a könyvtörténeti hagyomány folytatása, az újítás, illetve az újítások mentén keletkező újabb innovációkra készítő, azokat lehetővé tevő technikai változások. Az előadása címét magam ügyesen provokatívnak érzem: „1452: Une date pour l’Europe”, vagyis nem 1453, jóllehet, a könyvtörténeti találmányok datálása bizonytalan, de a francia történész szándékosan nem Paul Oskar Kristeller szellemében (a latin és a görög reneszánsz) értelmezi Európa új-jászületését, hanem azt a könyvhöz köti (erről természetesen ő nem beszélt előadásában). A szekció másik, nem román könyvvel kapcsolatos előadása az 1480–1520 között Kasztíliaiban megjelent jogi kiadványok társadalmi szerepét (uralkodói reprezentáció, közvélemény formálás, hagyományrögzítés stb.) elemzi (Elisa Ruiz García), vagyis egy kis ország könyvkiadását mutatja be abban az időben, amikor román földön megjelent a nyomdászat. A legtöbb előadó a román könyvek jelenlétével foglalkozik különféle gyűjteményekben (Cantemir a British Libraryben és a francia nemzeti könyvtárban, román munkák a nagyobb francia bibliotékákban, Bukovinában, Görögországban), Elena Chiaburu pedig a könyv moldvai és havaselvi kereskedelméről (17–18. század) ad átfogó képet, a könyv társadalmi szerepének elemzésével. Alin Mihai Gherman egy bibliográfiai újdonságot mutatott be: a bukovinai Cernăuți-ban (ma Ukrajna: Csernovszi) megjelent ABC-s könyvet, amely egyben bizonyítéka annak, hogy Eduard Viniarj az 1830-as évekig működött a városban.

Számunkra, magyarok számára is az első szekció a legérdekesebb. Macarie meghívásának és valachiai tevékenységének körülményeiről Radu Ștefan Vergatti beszélt („Le règne de Radu le Grand”), részletesen tárgyalva a nagy román vajda és II. Ulászló kapcsolatát is. Előadása lényegében Radu művelődéspolitikájáról szólt, és ebben a kontextusban helyezte el a tényt, hogy a nyomdászat művészet megjelent román földön. Coresiről, könyveinek díszéről Stela Toma tartott előadást, Ruxandra Moașa Nazare pedig a 19. század elején Brassóban, a Boghici testvérek számára nyomtatott (Michael Dürr) román kiadványok illusztrációiról. Könyvtártörténeti szempontból fontos Vasile Oltean előadása, aki a brassói Szent Miklós román ortodox templom 1680-as összeírásának könyves tételeit elemzi. Olvasmány, illetve olvasástörténeti szempontból két előadás hangzott el. A 19. század kiemelkedő tudós egyénisége, a moldvai ortodox metropolita Iosif Naniescu régi román könyveiről (Dan Jumară), köztük számos erdélyi kiadványról, illetve a szilágysági, szolnok-dobokai és máramarosi könyvbejegyzésekkel fennmaradt román nyelvű kiadványok 17–19. századi használatáról (Ioan Oros).

A második szekció megszokott általánosságokkal telt az elektronikus médiumokról, illetve a digitális könyvtárak szerepéről. A harmadik szekció érdekesebb volt, néhány előadás egyértelműen az elsőbe tartozhatott volna, így Corina Teodoré, aki a 17–18. századi román női olvasókról beszélt. A legtöbben azonban a románok jelenlétéről az Athosz kolostoraiban, illetve a macedónok romániai jelenlétéről a 20. századi sajtó kapcsán (a balkán-háború idején, illetve a két világháború között). Két előadás foglalkozott a román kelet-kutatások történetével is.

Lucrările simpozionului internațional Cartea. România. Europa. Ediția II-a – 20–24 septembrie 2009. 550 de ani de la prima atestare documentară a orașului București.
Redactor Julieta ROTARU. București, 2010. Editura Biblioteca Bucureștilor.

A Bukarest napja alkalmával megrendezett konferencián már 77 előadás hangzott el öt szekcióban. „A könyv története és a könyvkultúra” szimpózium ezúttal nagyobb részt a 18–19. századra koncentrált, bár voltak kivételek. A Párizsban élő Monica Breazu például a protestáns embléma használatáról, főként Jean Borel és Pierre Haultin nyomdászjelvényeiről beszélt, a londoni Geoffrey Poper pedig a 16–18. századi bibliai filológiai kiadványok arab forráshasználatáról, az európai nyomdák arab betűkészletéről. Többen adtak elő mai könyvtárak román állományáról, illetve tör-

téneti gyűjteményekről. A bukovinai 18. századi könyvgyűjtemények anyagát Olimpia Mitric korabeli összeírások alapján mutatta be, míg a Neamt megyei kolostorok Szent Vazul kéziratait Aurel Florin Tuscanu. Fontos tanulmánynak tartom Vioria Aura Păușet, aki a francia nyelv, és kiadványok moldvai és havaselvi elterjedésével foglalkozik (19. század). A magyar könyvtörténetírás számára érdekes Alin Mihai Gherman tanulmánya az „Erdélyi iskola” (Șcuola Ardeleană) tevékenységéről, hiszen egységben mutatja be a balázsfalvi 18. századi művelődési törekvéseket az iskolák fejlesztésétől, a román könyvek írásán át a könyvhasználatig. Elena Chiaburu ezúttal az 1804–1805-ben Budán megjelent 12 kötetes *Minee* moldvai terjesztését követi nyomon. A Ioan Piuaru Molnár kiadó, Hagí Constantin Pop, a szebeni kereskedő és Iosif, Argeș püspöke összefogásával megjelent kézikönyv alapvetően járult hozzá a moldvai románok művelődéséhez, és bár a tulajdonosok nagyobb része volt egyházi személy, a kultúra polgári nyilvánosságának kezdetei is tetten érhetőek a könyv terjesztése kapcsán.

A Könyvtár- és Információtudomány szekció népes előadói közönsége valóban nemzetközi volt, Kanada, Algéria, Oroszország, Moldova, Franciaország, Finnország, Hollandia, és Bénin képviseltette magát, és a különféle könyvtártípusok szerepének történeti változása, illetve a digitális világ volt a fő téma.

A harmadik szekció a „Mitoszoktól a rituáléig” címet viselte, és számos ázsiai, afrikai ország is képviseltette magát az európaiak mellett. A kongresszus egyetlen magyar előadója, Dobrovits Mihály, a közép-ázsiai és az ókori mítoszok párhuzamairól beszélt. A negyedik szekció ismét a románok, a román tudomány nyomába eredt, jelenlétüket vizsgálta az Athosztól, Törökországon át a keleti világban.

A harmadik konferencia 2010-ben volt, anyaga 2011. szeptemberére (a negyedik szimpózium idejére) jelenik meg. Ezúttal már Magyarországról is hívtak előadókat, Dobrovits Mihály mellett Verók Attila, és ezen ismertető írója szerepelt.

Simpozionul internațional Cartea. România. Europa. Ediția III – 20–23 septembrie 2010. 300 de ani de la începutul domniei savantului român Dimirie Cantemir.

Ebben az évben négy nagyobb szekcióban 186 előadás hangzott el. A plenáris előadásokat az egyes szekciók vezetői tartották. Az első szekció („Könyv és művelődés – Istoria și civilizația cărții”) előre meghatározott vezérfonala a francia eszmék közép-, kelet- és déleurópai elterjedése volt, illetve erre is figyelemmel a kiadványok, illetve könyvtermés nyelvi összetételének változásai. A szekció szakmai koncepciójának kidolgozását Frédéric Barbier-ra bízták. A francia hatás kérdéskörében ezért sem korlátozódott a szekció a „köztes-európai” régióra, Maria Midori Deaecto példának okáért a francia kiadványok 19. századi brazíliai terjedéséről beszélt, Maria-Luisa Lopez-Vidriero pedig a Bourbonokkal Spanyolországba érkező francia tisztek, nemesek könyvhasználatáról.

A kiadói stratégiák, illetve a terjesztés nyelvi problémáit Frédéric Barbier plenáris előadása vázolta, majd számos esettanulmány következett. Marie-Hélène Tesnière a francia nyelvűségre irányuló első kulturális politikáról, V. Károly francia királyéról értekezett. A tudományos nyelvhasználat moldvai és havaselvi változásáról, a francia térhódításáról, illetve az ezzel kapcsolatos moldvai vitákról Radu Păun tartott nagyszerű előadást. Raphaela Mouren a velencei és a lyoni 16. századi kiadó stratégiáinak nyelvi elemeit elemezte, Daniel Baric pedig a glagolita írás használatának újjáéledését, illetve ennek okait. Az európai kereskedelmi kérdésekről Claire Madl (a prágai Gerle kiadó), Otto Lankhorst (a 17–18. századi hollandiai kereskedők), Sabine Juratic (párizsi kiadók kereskedelmi hálózata), Jacques Hellemans (a 19. századi belga kiadók nemzetközi kapcsolati) előadását hallgathattuk.

Néhány nyomdászattörténeti téma (kiadói jelvények, keleti karakterkészletek használata) mellett a közép-európai (főként moldvai, havaselvi) könyvtárak francia anyagáról számoltak be a meghívottak.

A további szekciók: „Információtudomány, könyvtártörténet – Științele informației, istoria bibliotecilor”; „Euro-, és afroázsiai kutatások – Studii euroasiatice și afroasiatice”; „Cantemir és kora – Cantemir și epoca sa”. A könyvtártörténeti előadások különböző könyvtártípusok társadalmi, történeti szerepét vizsgálták főként a 19–20. században. A Dimitrie Cantemir munkáinak elterjedését vizsgáló előadások is jól hasznosíthatóak az olvasmánytörténet kutatói számára.

A konferenciák aktái egyre terjedelmesebben, és tematikusan is egyre összetettebbek. Kétségtelen azonban, hogy számos alapvető tanulmány jelenik meg ezekben, olyanok, amelyek hozzá tartoznak a tájékozott szakemberek kulturális horizontjához.

MONOK ISTVÁN

Az MTA Könyvtörténeti Munkabizottságának tevékenysége (2000–2010). 2000-ben újjáalakult a Művelődéstörténeti Bizottság. E bizottság szakmai hatáskörében tevékenykedett a Könyvtörténeti Munkabizottság is. A Művelődéstörténeti Bizottság a Könyvtörténeti Munkabizottság elnöki teendőinek ellátására Bitskey Istvánt (DTE) kérte fel. A vele való megbeszéléseken kialakult a Könyvtörténeti Munkabizottság elképzelt új névsora.

[2000.] Az *első ülésre* Debrecenben, a Déri Múzeumban került sor. Heltai János (OSzK) egy rövid előadást tartott az *RMNy* megjelent III. kötetéről, majd a jövőre tett kitekintést P. Vásárhelyi Judit (OSzK). Ezután a bizottság meghallgatta Madas Edit (MTA–OSzK) beszámolóját a fragmentum-kutatás helyzetéről. Heltai megemlítette a kötet összeállításának új módszerét, a nyomda-meghatározás pontosságát illetve a műfaji felosztás fontosságát. P. Vásárhelyi Judit megrajzolta a következő három *RMNy*-kötet beosztását, s felvetette a digitalizálás kérdéseit. Madas Edit a töredék-kutatás problémáit sorolta fel, s kiemelte az előttük álló feladatokat.

[2001.] A *második ülésnek* az Országos Széchényi Könyvtár adott helyet. Először Király Péter (Arcanum Kiadó) számolt be az Újkori Kéziratok Tára jelenleg folyó munkálatairól. Három munkafázist különítettek el a munkatársak: 1. szövegrögzítés 2. egyes adatelemek jelölése 3. szabványos könyvtári címlírás létrehozása. A második előadást Domokos György (PPKE) tartotta egy készülődő magyar ivalika-repertóriumról. Ennek célja, hogy a Magyarországon fellelhető ivalikákról pontos információkat szolgáltatson külföldi és hazai kutatóknak egyaránt. A harmadik előadás V. Ecsedy Judité (OSzK) volt, aki az Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciumának (Consortium of European Research Libraries) megalakulásáról és terveiről tájékoztatta a bizottságot.

A *harmadik ülésre* – a bizottság előzetes terveinek megfelelően – Szegeden került sor, az Egyetemi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában. Először Monok István (OSzK) tartott előadást, amelyben felvázolta a szegedi könyvtörténeti kutatások több mint két évtizedét. Beszámolt az eddig elkészült kötetekről, az élő sorozatokról, a kutatás anyagi finanszírozásáról és személyi kérdéseiről. Külön kiemelte a szegedi régi könyves képzés jelentőségét, amely már tíz éve működik sikeresen, tanítványaik számos fórumon arattak sikert, s bevonják őket már az oktatás elején az alap kutatásokba. Röviden kitért a szegedi könyvtár történetére, az állomány és a külön-gyűjtemény kialakítására, s a velük kapcsolatos szakmai problémákra. Hangsúlyozta a nemzetközi összefogás fontosságát, utalva a soproni könyvtörténeti kötet példamutató együttműködésére. Kiemelte a szlovák és a román közös munkálatokat, s a tervbe vett köteteket, amelyek egyaránt jól hasznosulhatnak mindegyik ország művelődéstörténeti kutatásában. Ezután Keveházi Katalin (SZTE) mutatta be az Eruditio-

adatbázist. Szót ejtett az adatbázis bonyolult, ám mégis átlátható szerkezetéről, a különböző kutatási szakaszok összehangolásáról, s a munkálatok közben felmerült kérdésekről és az ezekre adott válaszokról.

[2002.] A *negyedik ülés* helyszíne ismét az Országos Széchényi Könyvtár lett. A bizottsági ülés egybeesett a muzeális állományt őrző könyvtárak III. országos találkozásával. A konferencia előtt egy munkamegbeszélés zajlott a főigazgató irodájában, ahol a várható feladatokat összegeztük. Elhangzott javasolt programként, hogy eddig olyan be nem mutatott kutatóhelyeket ismerjenek meg a bizottsági tagok részletesebben, mint például az Akadémiai Könyvtár vagy az ELTE Egyetemi Könyvtára. A bizottság tagjai meghallgatták a konferencián Monok István előadását a Nádasdy család könyvkultúrájáról, s Kokas Károly (SZTE) beszámolóját a Zrínyi-könyvtár 3D-s rekonstrukciójáról az Eruditio-program keretében.

[2003.] Az *ötödik ülés* helyszíne az Országos Széchényi Könyvtár volt. Karsay Orsolya (OSzK) előadást tartott a modenai Corvina-kiállításról. Az itt bemutatott 67 olasz és külföldi kódex mellett Borso d'Este kétkötetes Bibliáját is láthatták az érdeklődők. A rendezők a legegyszerűbb megoldást választották a kódexek elhelyezésére, lelőhelyük szerint csoportosították a korvinákat: 15 modenai, 17 magyar, 4 bécsi, 6 német, majd a 11 firenzei kötet mellett szerepelt még könyv Veronából, Milánóból, Rómából, Nápolyból és Velencéből is. Majd Kedves Csaba (Sárospatak Ref. Koll.) számolt be az októberben rendezendő sárospataki régi könyves konferenciáról. Szót ejtett a református kollégium tudományos gyűjteményéről, s az ott folyó munkálatokról is. Ezután Tóth Gábor (MTAK) beszélt egy olvasmánytörténeti szakmunka fordításáról, amely a középkori olvasási szokások etológiáját igyekezett megrajzolni. Illich könyvének alaptétele az, hogy a nyugati társadalmak a 20. század utolsó évtizedének kezdetére lemondtak a tanulás könyvalapú – George Steiner kifejezésével „könyvbeli” (bookish) – technikáiról.

A *hatodik ülés* helyszíne, a megbeszéltek szerint, Sárospatak, az egyházi könyvkultúráról szóló régi könyves konferencia volt. Monok István beszámolt a 2002-es párizsi könyvtörténeti kiállítás tanulságairól. A kiállítás, s a köré szervezett konferencia és posztgraduális képzés a könyv három forradalma köré csoportosult. Ez a forradalom a könyv előállítási technológiájának változását jelenti, s ezt mutatta be a rendezvényen. Erényének mondható, hogy a technológia oldaláról közelítette meg a hagyomány átörökítését, s kitért olyan speciális területekre is, mint Kína, Japán vagy a zsidó kéziratosság. Két szempontból mindenképpen tanulságos volt, egyrészt kiválóan alkalmazták a kiállítás erényeit és hátrányait a doktori képzésben, hiszen több esetben a hiányzó tematikára szerveztek előadókat. Ezután következett Farkas Gábor Farkas (ELTE EK) beszámolója az Egyetemi Könyvtárban folyó raktár- és állományrendezés tanulságairól. A budapesti Egyetemi Könyvtár antikva gyűjteménye a második legnagyobb az országban, s egy fél évszázada húzódik a teljes állomány rendbetétele és modern feldolgozása. 2000-ben hozták létre a könyvtárban a Régi Nyomatványok Osztályát, amelynek elsőrendű feladata lett az 1501–1800 között külföldön nyomtatott nem magyar nyelvű művek, amelynek szerzője nem magyarországi személy, katalogizálása hagyományos módon és számítógép segítségével, s a bibliográfiai feltárás mellett a példányleírás, a kötés- és possessor-katalógus elkészítése is. Majd a szegedi régi könyves műhely elmúlt években megjelent kötetéről beszélt Monok István, P. Vásárhelyi Judit és Zvara Edina (SZTE). Koltay Klára (DTE) a „Könyv és könyvtár” című debreceni sorozatot ismertette.

[2004.] A bizottság *hetedik ülésének* helyszíne az ELTE Egyetemi Könyvtára volt. Az ülés része volt a 15–18. századi nyomtatványok feldolgozásáról és elektronikus feltárásáról rendezett konferenciának. Az előadások témája volt a kéziratos és nyomtatott könyvek új szempontú feltárása és a digitalizálás problémái. A magyar előadók között Borsa Gedeon (OSzK), P. Vásárhelyi Judit, Hegyi Ádám (SZTE), Farkas Gábor Farkas, Csóka-Jaksa Helga (PTE), Véber János (MTAK), Keveházi

Katalin, Papp Júlia (ELTE EK), Koltay Klára, Tóth Péter, Bene Sándorné, Boross Klára, Szvo-rényi Róbert (ELTE EK munkatársai).

A *nyolcadik ülés* helyszíne ismét az Országos Széchényi Könyvtár lett. Monok István az újonnan előkerült corvinákról számolt be. Kiemelte, hogy szükség lenne egy átfogó Corvina-programra. Új corvinák kerültek elő Besançonban, az eddig ismert 2 corvina mellé 7 bizonytalan és 4 biztos provenienciájú kötet is felkerült a listára. Ezután Nagy László (PPKE) beszámolója következett az Egyházi Könyvtárak Konferenciájáról. Az egyesülés 1994-ben alakult, 2004-ben már a 10. születésnapját ünnepli. A mára 68 tagkönyvtárat összefogó egyesülés könyvtárai nem alkotnak homogén csoportot. Valamennyi fenntartója valamelyik egyház vagy felekezet ugyan, de gyűjteményük, gyűjtőkörük, feladataik eltérők. Nagy László a „régit” összekapcsolta az „újjal”, sürgetve a kapcsolatok felvételét és ápolását a határon túli egyházi könyvtárakkal. Monok István és Hegyi Ádám a „régit” megőrzéséről beszélt. Az 1850 előtt nyomtatott könyvek és kéziratok központi nyilván-tartása és közös feldolgozása megkezdődött, a felmérésben az egyházi könyvtárak is részt vettek. Az előadás a MOKKA-R projekt eddigi eredményeit ismertette. A konferencia két záró előadását az egyesülés egy-egy könyvtárának munkatársa tartotta: Hegedűs András az esztergomi Érseki Simor Gyűjtemény digitalizálási projektjéről számolt be, Homor Ferenc – a Piarista Központi Könyvtár munkatársa – a SZIKLA-21 könyvtári programot mutatta be röviden.

[2005.] A *kilencedik ülésre* az Országos Széchényi Könyvtárban került sor. Először az OSzK három munkatársa, Bánfi Szilvia, Gigler Gábor és V. Ecsedy Judit a kézisajtó nyomdászatának internetes adatbázisát mutatták be, szemléletes példákkal fűszerezve. Ezután következett Brem Walter, az Erdélyi Műszaki Tudományos Egyesület munkatársa az erdélyi muzeális gyűjtemények kincseinek digitalizálásáról, ennek problémáiról és technikai hátteréről tartott bemutatót. Majd Sipos Gábor, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem kutatója, levéltárosa a most elkészült erdélyi Régi Magyar Könyvtárról tartott munkabeszámolót, számos bibliográfiai érdekességgel és problémafelvetéssel színesítve.

A *tizedik ülés* helyszíne az Akadémia Könyvtára volt. Először Rozsondai Marianne, a Kézirat-tár vezetőjének bevezetése hangzott el, melyben általános ismertetést kaptunk a könyvtár és az állomány történetéről, összetételéről és az elmúlt évszázad feltárási munkáiról. Majd Tóth Gábor előadása következett az Akadémián őrzött RMK I–III-as állományának elektronikus kataszteréről, amelyet a Folio adatbázisban készített el. Utána meghallgathattuk Rozsondai Béla kérdésekben és megoldásokban gazdag referátumát az ősnomtatványok katalogizálásáról, illetve kaptunk egy részletes áttekintést az ALEPH integrált könyvtári rendszer főbb sajátosságairól, előnyeiről és hátrányaairól. Végül a sort Véber János zárta, aki beszámolt az Akadémia 16. század második felében nyomtatott könyveinek virtuális katalógusáról.

[2006.] A *tizenegyedik ülés* házigazdája az Országos Széchényi Könyvtár lett. Bitskey István számos egyéb teendője miatt nem tudta tovább vállalni a bizottság elnöki megbízatását. Az akadémiai tisztújításhoz igazodva a Munkabizottság előző ülésén új elnököt választottak Madas Edit személyében, s a bizottság összetétele is megújult. Madas Edit egy rövid áttekintést adott a Munkabizottság történetéről. A történeti áttekintéshez fontos adalék, hogy 1970-ben, Köhalmi Béla halála után Mezey László vette át a Könyvtörténeti Bizottság vezetését. Madas Edit 1974 óta dolgozott Mezey mellett, a bizottság iratanyaga Mezey László 1984-ben bekövetkezett halálakor a Fragmenta Kutatócsoportban maradt. A bizottság titkára egy ideig Vizekety András volt, aki a kutatócsoport vezetését átvette Mezey halála után. Maga a bizottság Köhalmi Béla vezetésével 1954-ben alakult meg Könyvtártudományi Bizottságként, majd 1961-ben újjáalakult Könyvtörténeti és bibliográfiai Munkabizottság címen. Köhalmi Béla (elnök: 1954–1970) az ELTE Könyvtár Tanszékének vezetője, Kossuth díjas könyvész, a *Magyar Könyvszemle* szerkesztője volt. Ebben az időben a titkára Mezey László. A bizottság feladatkerébe a könyvtörténet – beleértve az írás,

a sajtó és a könyvtártörténet – szakterülete tartozott, ennek tudományos szervezői és elvi irányításával. A feladatok között az első helyen a tudományos kutatás segédeszközeinek elkészítése, vagyis az írott és nyomtatott források számbavétele szerepelt. A Munkabizottság kutatási témákat nevezett meg és támogatott. Ilyen volt például a Sajó–Soltész-féle ősnymtatvány-katalógus (CIH), a *Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNy)* vállalkozás elindulása, és a retrospektív sajtórepertórium 1867-ig (Busa Margit), az ELTE Egyetemi Könyvtár Mezey László által készített latin kódexkatalógusa és Vizkelety András katalógusa a magyarországi könyvtárak középkori német kéziratairól. A Munkabizottság folyóirata a *Magyar Könyvszemle* lett a kezdetektől fogva. Mezey 1970-ben vette át az elnökséget (1970–1984), ekkor még közvetlenül az MTA I. Osztályához tartozott a bizottság. Ebben az időben a titkár először Kókay György, majd Vizkelety András lett. Mezey folytatta a Köhalmi Béla által elkezdett kutatási témákat újabakkal bővítve. Ezek közül a legjelentősebbek voltak az *RMNy*, Csapodiék Corvina-kutatása, Hungarica-kutatás (Bibliotheca Hungarica), a hazai könyvtárakban kötéstáblákon fennmaradt kódextörédek rendszeres kutatása, a kódexekkel és régi könyvekkel foglalkozó tudományos utánpótlás nevelése stb. Kezdetben a bizottságnak a tudományos szervezésben is fontos szerepe és súlya volt. Ez az Akadémia átszervezésével erősen csökkent. A Köhalmi idejében folyósított anyagi támogatás, bár megcsappanva, még Mezey idejében is megvolt, így a fent felsorolt kutatási témákat maga a bizottság is támogatta. Később ez a csekély mértékű támogatás is teljesen megszűnt. Mezey László halála után Kulcsár Péter lett az újjáalakuló Munkabizottság elnöke (1988–2000), aki már a jogosítványoktól és pénzügyi forrásoktól teljesen megfosztott bizottságot irányította. Ebben az időszakban Monok István volt a titkár, aki jelen pillanatban a Művelődéstörténeti Bizottság elnöke. A köztes négy évről (1984–1988) Kulcsár Péter röviden tájékoztatást adott, a régi elnök váratlan halálával gyakorlatilag hibernált állapotban volt a Munkabizottság, semmilyen érdemi munka nem történt. Kulcsár az 1988–2000 közötti korszak iratanyagát átadta a 2000-ben titkárnak választott Farkas Gábor Farkasnak, aki azóta is őrzi ezeket az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában. Ezután Madas Edit pontokba szedve megfogalmazta a Munkabizottság feladatait. A bibliográfia és a sajtótörténet feladatköre időközben levált. Az Országos Széchényi Könyvtár ma óriási feladatokat vállal magára a nemzeti könyv- és könyvtártörténeti kutatások szervezéséből, koordinálásából, adatbázisok építéséből stb.

1. A bizottsági munkát csak a Széchényi Könyvtárral szoros együttműködésben érdemes végezni. A személyes kapcsolatok ezt lehetővé teszik. De ugyanilyen fontos lehetőségnek tartja azt, hogy a bizottság tagjai számos intézményt képviselnek.
2. A Munkabizottság érdekkörébe tartoznak továbbra is az írás-, a nyomtatott könyv és az olvasás történetének forrásai: ezek feltárása, hozzáférhetővé tétele; s tanulmányokban, monográfiákban, végül pedig egy kézikönyvben (kézikönyvsorozatban) való feldolgozása.
3. A korábbiakhoz képest mára igen nagy szerepet kapott a források digitalizálása és adatbázisokba vitele.
4. Végül, figyelemmel kell kísérni a tudományos utánpótlás nevelését (hogyan működik a valóságban, mi folyik ez ügyben az egyetemeken, a doktori iskolákban és a könyvtárakban).
5. A Munkabizottság tájékozódik a folyó kutatásokban, tekintélyével támogatja azokat, s ha módja van rá, segítséget nyújt. Szakmai kérdésekben állást foglal, javaslatot tesz.
6. Évente két ülést tart.

[2007.] A *tizenkettedik ülés* helyszíne az ELTE Egyetemi Könyvtára volt. A bizottság elnöke egy kerekasztal-beszélgetést szervezett három muzeális dokumentumokat őrző könyvtár főigazgatójának részvételével. Náray-Szabó Gábor (MTAK) a könyvtár új stratégiájáról beszélt. Ez három pilléren nyugodna: az olvasóterem fejlesztésén, s modernizálásán, az elektronikusan elérhető dokumentumok bővítésén (1000 folyóirat ingyenes, konzorciumok megszervezése), agora kialakításán és a közösségi tér megeremtésén. Kiemelte a különgyűjtemények fontosságát, hiszen az itt lévő anyag miatt izgalmas és vonzó a magyar illetve a külföldi kutatók számára. Szorgalmazta a szoros együttműködést az ELTE könyvtáraival és az Országos Széchényi Könyvtárral. Ezután Szógi

László (ELTE EK) beszámolója következett. A főigazgató hangsúlyozta a finanszírozási válságot, a költségvetési megszorítások miatt a könyvtár létszáma 103 főről 70 főre csökkent. Az intézmény költségvetésének 95%-a bérköltség, ami erősen behatárolja a mozgásteret. A gyarapításra csekély az esély, folyamatosan kell lemondani folyóiratokat, nemzetközi sorozatokat. A külföldi folyóiratok többségét ajándékba kapjuk, vásárlásra gyakorlatilag nincs pénz. Az egyetemi integráció következtében a könyvtári hálózat decentralizációja tovább növekedett. Cél az egységes kari könyvtárak létrehozása, az intézeti–tanszéki könyvtárak megszüntetése egységes könyvtári integrált rendszert bevezetése minden karon. Kérdéses, hogy a félcentralizációs vagy a teljes centralizációs fejlesztési tervet fogadja el majd az egyetemi tanács 2007 végén. Szógi kiemelte a marketing munka, s a gyűjtemény nemzeti kulturális örökség voltának fontossága. Az 1800 előtti nyomtatványok külön-gyűjteményekbe kerültek: antikva, barokk és felvilágosodás kori gyűjtemények. Folyamatosan dolgoznak a kollégák a 16–17. századi nyomtatványok elektronikus feltáráson (bibliográfiai és példányleírás). Távlabbi cél, hogy a 18. századi anyagot, amelynek száma tekintélyes (mintegy 45 000 kötet) a korábbi gyűjteményekhez hasonlóan elkezdje a Régi Nyomtatványok Osztályán feldolgozni: első lépcsőben készülne egy elektronikus leltárkönyv. Készül az RMK, s az ősnomtatvány elektronikus leltárkönyve is. A Régi Nyomtatványok Osztályának személyi erősítését fontosnak tartja. Közlebbi cél az ún. Egyetemi Közgyűjtemény létrehozása: könyvtár, levéltár és múzeum hármasság. Az ELTE Egyetemi Könyvtár a kutatás-feltárás prioritása szavatolt. A könyvtár utolsó 100 évének feltárása elkészült, könyv formájában meg is fog jelenni. 2011-ben a könyvtár 450. születésnapját fogjuk megünnepelni egy nagymonográfiával. Létrejött egy egyetem-történeti különgyűjtemény. Új raktári rend kialakítását tervezik, az alapkatalógust digitalizálni fogják. Monok István (OSZK) szerint nagy erővel készül a nemzeti intézményekre vonatkozó törvény, ez függ az államháztartási törvény módosításától, s a közintézményeknek új finanszírozási módot alakítanak ki. Felvetődik a kérdés, melyik intézet lesz közintézmény, s hogyan alakul a privatizáció kérdése. Monok István kitért az elbocsátások (32 fő) és a bevételek (130 millió Ft.) kérdésére. A legnagyobb bevételre a reprográfiából számíthatnak, napi 1000 cikket küldenek el e-mailben. A Libinfón 5000 kérdést tesznek fel naponta. Problémák, hogy a megszorítások miatt a könyv egyre kevesebb, s nehéz beszerezni a határon túli irodalmat. Kialakítottak egy Európai Könyvtörténeti Gyűjteményt (EKGY), feltehetően több mint 50 000 kötettel. Szóba került az 1850 előtti könyvek digitalizálása is.

[2008.] A *tizenharmadik ülés* helyszíne ismét az Országos Széchényi Könyvtár lett. Először Hans Erich Bödeker (Göttingen) tartott előadást „Traditionen des gelehrten Lesens in der Frühen Neuzeit” címmel, majd Ekler Péter (OSZK) az Europa Humanistica programot, a terveket, s a már megjelent kiadványokat mutatta be.

A *tizennegyedik ülés*en P. Vásárhelyi Judit a frissen megjelent *Régi magyarországi szerzők* c. kötetét ismertette. Ezután Káldos János (OSZK) beszélt az új elektronikus magyarországi ősnomtatvány-katalógusról (ECIH). Majd Ásványi Ilona (EKE) következett, aki részletesen tájékoztatta a bizottságot az egyházi gyűjtemények állományvédelméről, feltárájáról és a felvetődő szakmai kérdésekről, problémákról. Végezetül Monok István kutatási beszámolója zárta az ülést. A bizottság tagjai részletes áttekintést kaptak a Hungarika-kutatás lehetőségeiről oroszországi közgyűjteményekben.

[2009.] A *tizenötödik ülés* gazdag programjában régen esedékes problémák kerültek napirendre. Buzinkay Péter (KÖH) a műtárgyvédelem kérdéseiről, jogi hátteréről beszélt esetbemutatókkal. Majd Madas Edit következett, aki beszámolt az őszi nyelvemlék-kiállítás koncepciójáról. Borsá Gedeon (OSZK) az újonnan felfedezett 1525-ös nyomtatvány-töredéket mutatta be. Ezután Pelbárt Jenő (MAPAVIT) a hazai vízjel-adatbázis kiépítését és a kutatás főbb területeit vázolta fel.

A tizenhatodik ülésen Földesi Ferenc (OSzK) a tervezett magyarországi kézirat-nyilvántartás (MOKKA-MS) szerkezetéről beszélt és a vele kapcsolatos kérdéseket vetette fel a bizottság tagjainak. P. Vásárhelyi Judit a német–magyar bibliográfiai kutatások (VD/17) összehangolásáról tartott munkabeszámolót. Monok István folytatta kutatási beszámolóját az oroszországi hungarika-kutatásokról és a Kárpát-medencei katalogizálási programról. Az ülést Pohánka Éva (PTE) előadása zárta, aki a pécsi régi könyves kutatásáról és a püspöki könyvtár kiállításáról beszélt.

[2010.] A tizenhetedik ülésen fiatal kutatók Hajdú Vera, Stempely Irén, Horváth Mária (PPKE) egy kutatóút tanulságairól beszámolva a nagykarolyi könyvtár állományát és történetét mutatták be. Ezután Monok István (Eger) következett, aki előadást tartott a kulturális örökség tanulmányok, művelődéstörténet, bor és könyvkultúra hasznosításáról az egri oktatásban. Majd Somfai Balázs, Hudi József (Pápa) Pápa város friss térképkiállításáról beszéltek. Végül Zsupán Edina (OSzK) a wolfenbütteli corvinákkal kapcsolatos újabb kutatási eredményekről számolt be.

A tizennyolcadik ülésünkön Marti Tibor (PPKE) a füleki könyvtár rekonstrukciójáról tartott előadást. Majd V. Ecsedy Judit beszámolt a CERL 2010. évi közgyűléséről, s az európai proveniencia-kutatásáról rendezett szemináriumról. Ezután Rozsondai Marianne következett, aki röviden felvázolt egy uniós kötéstörténeti vállalkozást (Ligatus-projekt). Végezetül Mikusi Balázs (OSzK) az Erkel-év kapcsán a hagyatékról, a zenei kéziratokról és a kiállításról számolt be.

A bizottság üléseit a legtöbb esetben egy szakmai program zárta, az éppen aktuális régi könyves kiállítás megtekintése, szakmai vezetéssel. A gazdag programból egy kis ízelítő: „Debreceni festett pergamenkötések” a Debreceni Déri Múzeum, „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” a szegedi Somogyi Könyvtár, „Könyvtárak rongya” az ELTE Egyetemi Könyvtár, „Uralkodók és Corvinák”, „Csillag a holló árnyékában”, „Biblia világa”, „Magyar Nyelvemlék” illetve „Nyomtatott magyar föld- és éggömbök a kezdetektől napjainkig” az Országos Széchényi Könyvtár kiállításai.

* * *

Az MTA Könyvtörténeti Munkabizottságának tagjai 2000–2010. között:

Kulcsár Péter (volt elnök 1980–2000, 2000-től tag), Bitskey István (2000–2006 volt elnök, 2006-től tag), Madas Edit (2006-től elnök, előtte tag), Farkas Gábor Farkas (titkár 2000-től), Csóka-Jaksa Helga (2006-től tag), Domokos György (2000-től tag), Heltai János (2000-től tag), Hudi József (2006-től tag), Imre Mihály (2006-től tag), Koltay Klára (2000-től tag), Lengyel András (2006–2010. között tag), Monok István (2000-től tag), Németh S. Katalin (2000-től tag), Ötvös Péter (2000-től tag), Ághé Ring Éva (2000–2006. között tag), Rozsondai Marianne (2000-től tag), Sz. Nagy László (2000-től tag), Tóth Zsuzsanna (2000-től tag), P. Vásárhelyi Judit (2000-től tag) és Zvara Edina (2000-től tag).

FARKAS GÁBOR FARKAS